

Бекирова Л.Э.

ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНІЙ ПАРАДИГМІ НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Дитина – активна істота. Йому все цікаве в цьому світі. Кожна дитина прагне до розвитку. Так чому ж, деякі діти, які приходять до школи, мають успіх в навчальній діяльності, а інші – розчарування? Чому одним дітям подобається вчитися в школі, узнавати нове, вирішувати важкі задачки, а для інших шкільне життя перетворюється на непосильну ношу, дуже важку і неприємну?

Одним з провідних, основних чинників, які визначають успішність дидактичного процесу, є мотивація навчання. Навчальна діяльність дитини формується під впливом потреб, які знаходять відображення в мотивах. Тому формування мотивів навчальної діяльності учнів початкових класів в особистісно-орієнтованій парадигмі навчання є серйозною науковою проблемою.

Мотив (від лат. *move* – рухаю, штовхаю) – конкретні спонуки, що примушують людину поступати певним чином; задовольняти свої актуальні потреби. Мотиви мінливі, різноманітні, рухомі, є дуже складними утвореннями, які не завжди усвідомлюються дітьми, батьками, вчителями. Але саме мотиви роблять сильний вплив на поведінку, діяльність, у тому числі і навчальну діяльність людини.

Педагогічний енциклопедичний словник дає таке визначення: «Мотиви, спонукачі діяльності, що складаються під впливом умов життя суб'єкта і визначають спрямованість його активності. В сучасній психології термін «мотив» застосовується для позначення різних явищ і станів, що викликають активність суб'єкта. В ролі мотивів можуть виступати потреби і інтереси, ваблення і емоції, установки і ідеали. Мотив людини розвивається впродовж всього його життя через розширення і збагачення життєвого миру суб'єкта, освоєного їм в його наочній діяльності. Процес формування мотиву людини характеризується інтеграцією стійкої виникаючих спонук в крупніші мотиваційні одиниці з тенденцією до утворення цілісної мотиваційної системи особи. Характерна для раннього віку аморфна структура спонук з відсутністю вираженої ієрархії мотивів поступово перетворюється в складнішу структуру з централізованою свідомо-вольовою системою управління поведінкою. Уміння створювати і використовувати певні ситуації для дії на систему мотивів особи складає важливий компонент педагогічної майстерності». (4; 14)

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема мотивів в поведінці і діяльності людини в психології і педагогіці працювали багато вітчизняних і зарубіжних учених: Е.П. Ільїн, С.Л. Рубінштейн, Л.С. Виготський, В.І. Ковальов, Л.І. Божовіч, К.К. Платонов, А. Н. Леонтьев, Д.А. Мак-Клелланд, Е. Фромм, К. Хорні, А. Маслоу, С.Б. Каверін, Б.І. Додонов, Р.М. Йеркс, Д. Д. Додсон, Д.А. Зарайській, П.І. Іванов, К.Обуховській, В.Г. Асеев, А.Г. Ковальов, П.М. Якобсон, В.С. Мерлін, М.Ш. Магомед-Емінов, В.А. Семіченко, М.В. Савчин, В.С. Юркевіч, Г.Н.Казанцева і багато інших.

Сучасна педагогічна наука величезну увагу надає організації навчальної діяльності дітей в рамках особистісно-орієнтованої парадигми навчання, на основі робіт А.Адлера, Е. Берна, Біля. Джеймса, А. Маслоу, К. Роджерса, Е.Фромма, К. Хорні, а також Б.Г. Ананьєва, А.Г. Асмолова, А.Н. Леонтьєва, С.Л. Рубінштейна, Д.Н. Узнадзе і мн. ін. Істотне значення в розробку теорії особистісно-орієнтованого навчання і виховання дітей внесли сучасні психологи і педагоги: Г.Балл, С.Д. Максименко, В.А. Семіченко, В.В. Рибалка, І.Д. Бех, І. А. Зязюн, В.Г. Кремень і ін.

Про необхідність реформування системи освіти на Україні пишуть багато учених: Г.А.Балл, І.Д. Бех, В.С. Лугай, А. П. Валіцкая, Г.А. Овчинників, Л.В. Сохань, В.І. Шинкарук, С.М. Косолапов і ін.

Завдання статті – розкрити психологічні і педагогічні особливості формування мотиваційної сфери навчальної діяльності молодших школярів в особистісно-орієнтованій парадигмі навчання.

Основний матеріал і результати досліджень. Подласий І.П. приводить наступну класифікацію мотивів, діючих в системі навчання:

- широкі соціальні мотиви (борг, відповідальність, розуміння соціальної значущості навчання). Перш за все, це прагнення особи через навчання затвердитися в суспільстві, затвердити свій соціальний статус;
- вузькі соціальні (або позиційні) мотиви (прагнення зайняти певну посаду в майбутньому, одержати визнання оточуючих, одержувати гідну винагороду за свою працю);
- мотиви соціальної співпраці (орієнтація на різні способи взаємодії з оточуючими, затвердження своєї ролі і позиції в класі);
- широкі пізнавальні мотиви. Виявляються як орієнтація на ерудицію, реалізуються як задоволення від самого процесу навчання і його результатів. Пізнавальна діяльність людини є провідною сферою його життєдіяльності;
- навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація на способи добування знань, засвоєння конкретних навчальних предметів);
- мотиви самоосвіти (орієнтація на придбання додаткових знань) (7; с.361).

І.П. Подласим ці мотиви з'єднані в групи по спрямованості і змісту діяльності:

1. соціальні;
2. пізнавальні;
3. професійно-ціннісні;
4. естетичні;
5. комунікаційні;
6. статусно-позиційні;

7. традиційно-історичні;
8. утилітарно- практичні.

Мотиви навчання ділять на зовнішні і внутрішні. Вони відрізняються за джерелом виникнення. Зовнішні мотиви задаються іншими людьми (батьками, педагогами, іншими дітьми класу і т.д.). Вони мають форму повчань, вимог, вказівок, установок, директив, правив, розпоряджень, наказів, команд. Все це звичайно діє, але цей вплив часто натрапляє на внутрішній опір особи. Внутрішні мотиви – це власні мотиви людини, які народжуються усередині нього. Необхідно, щоб сама дитина схотіла щось вивчити, виготовити, створити і зробила це. Тому головне значення відводиться внутрішнім мотивам, внутрішнім спонукальним силам.

Існують мотиви усвідомлені і неусвідомлені, реальні і уявні. Для того, щоб визначити істинну мотивацію навчальної діяльності дитини, необхідно постежити за відношенням його до навчання. Основні потреби, які визначають позитивне відношення учнів до навчальної діяльності – це здатність ставити перед собою перспективні цілі, прагнення до інтелектуальної активності, прагнення до самостійності, прагнення до оволодіння раціональними способами розумової діяльності, учень у такому разі здатний передбачати результати своєї навчальної діяльності, підвищується свідомість у виконанні завдань, збільшується ступінь самоосвіти.

Головну роль в навчальній діяльності грає один з сильнодіючих мотивів – інтерес. Інтерес (від лат. interest – має значення, важливо, «бути між»). «Інтерес – форма прояву пізнавальної потреби, яка забезпечує спрямованість особи на усвідомлення цілей діяльності і тим самим сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами, повнішому і глибшому відображенню дійсності. Задоволення інтересу не веде до його згасання, а викликає нові інтереси, що відповідають вищому рівню пізнавальної діяльності». (3; 50).

Л.С. Виготський писав: «Інтерес – як би природний двигун дитячої поведінки, він є вірним виразом інстинктивного прагнення, вказівкою на те, що діяльність дитини співпадає з його органічними потребами. От чому основне правило вимагає побудови всієї виховної системи на точно врахованих дитячих інтересах. ...Педагогічний закон свідчить: перш ніж ти хочеш призвати дитину до якої-небудь діяльності, зацікав його нею, поклопочися про те, щоб знайти, що він готовий до цієї діяльності, що у нього напружені всі сили, необхідні для неї, і що дитина діятиме сам, викладачу ж залишається тільки керувати і спрямовувати його діяльність» (2 ; 84).

Інтереси дітей часто залежать від їх відношення до вчителів. Часто, якщо подобається вчитель, дитина поважає його, любить, то подобається і предмет, який він викладає. Також опити показали, що дітей цікавлять більше саме ті предмети, які вони кращі знають, інтерес збільшується у міру упровадження в суть предмету, тобто чим більше визнаєш, тим цікавіше стає.

Інтереси розрізняються за змістом, метою, широтою, стійкістю. За змістом одним людям цікаве одне, іншим – інше, тобто зміст відображає об'єкти пізнання. За метою існують інтереси безпосередні і опосередковані. Безпосередні інтереси відрізняються своєю емоційною привабливістю, учню у такому разі подобається трудитися, подобається пізнавати. Опосередкований інтерес – це інтерес не до процесу діяльності, як у попередньому випадку, а до одержаного результату (одержати золоту медаль після закінчення школи). За широтою інтереси дитини можуть торкатися тільки однієї якої-небудь галузі знань, одного предмету, а можуть охоплювати різноманітний круг питань. Стійкість інтересів характеризується їх постійністю, тривалістю, тривалістю збереження емоційної привабливості об'єкту пізнання.

Діяльність вчителя в традиційній системі навчання направлена на засвоєння дітьми знань, умінь, навичок, системи цінностей і т.д. Часто педагогічний колектив реалізує свої цілі, виходячи з соціального замовлення держави, власних поглядів, переконань, установок. Вся діяльність педагога наочно орієнтована. Найголовнішим для вчителя є питання: «Що потрібне мені? Мені потрібно, щоб вони знали...». Вчитель не бере в увагу інтереси, бажання дітей. Характер відносин між вчителями і учнями складається як суб'єкт-об'єктний. Основною формою організації традиційного навчання є класно-урочна система. Авторитет педагога є беззаперечним. Вчитель є головним джерелом знань, він транслює знання, учень повинен ці знання засвоїти. У учня завжди присутній страх перед засудженням, покаранням, обуренням вчителя, батьків у разі невиконання завдань. Контроль над навчальною діяльністю переважно є зовнішнім – це самостійні, контрольні роботи, що проводяться вчителем, зрізи знань учнів, що проводяться адміністрацією школи і т.п. Оцінювання у такому разі носить суб'єктивний характер, часто досягнення одного учня порівнюються з результатами іншого. Тому в традиційній системі навчання типовий вчитель налаштований на підтримку зовнішньої мотивації у формі контролю. Учень в такій системі навчання вислуховує масу моралей, живе під зовнішнім натиском, він не розвиває зрештою своє «Я», а пригнічує, усмиряє, стримує його. Таким чином, все це негативно позначається на внутрішній мотивації, учень втрачає упевненість в собі, що веде до поступового зниження інтересу до навчальної діяльності.

Особистісно-орієнтована освіта передбачає розвиток і саморозвиток особи учня виходячи з його індивідуальних особливостей. Методи і форми роботи особистісно орієнтовані, застосовуються проблемні способи навчання, проводяться евристичні, дослідницькі уроки, ділові ігри, самостійні творчі роботи, проекти, використовуються інтерактивні методи навчання, застосовуються комп'ютерні технології. Для кожної дитини створюються оптимальні умови для його становлення, розвитку, адже кожний учень неповторюваний, індивідуальний, унікальний. Цілі навчання не зводяться до цілей вчителя, а утворюються на основі виявлення потреб, бажань, можливостей учнів, тобто діяльність педагога є особистісно-орієнтованою, відносно несять суб'єкт-суб'єктний характер. Взаємодія вчителя і учнів розглядається як співтворчість. Вчитель діагностує потреби в пізнавальній діяльності учнів, допомагає визначити можливості розвитку кожної ди-

тини. Вчитель проявляє пошану до особи кожного учня. В школі, класі організується особистісно-розвиваюче освітнє середовище. А.В. Хуторський під освітнім середовищем розуміє: «природне або штучне створюване соціокультурне оточення учня, що включає різні види засобів і змісту освіти, здатні забезпечувати його продуктивну діяльність». (10; 72). Вчитель в особистісно-орієнтованій парадигмі навчання помічник, його відрізняє демократичний стиль роботи, він сприяє створенню індивідуальної освітньої траєкторії розвитку кожного свого підопічного. Мета вчителя полягає в тому, щоб кожний учень зміг реалізувати свій особистий потенціал в навчальній діяльності. В такому навчанні відсутній страх, спостерігається емоційна підведена, радість, діти щасливі від власного успіху, їм приємно бути понятими, бути почутими. Контроль над навчальною діяльністю переважно внутрішній, тобто не з боку вчителя, а з боку учня. А.В. Хуторський: «Перевіряється не ступінь досягнення зовнішніх заданих результатів, а творче відхилення від них. В особистісно-орієнтованому навчанні основний параметр оцінки освітніх результатів – ступінь особистого освітнього приросту учня, а не відповідність мінімальним стандартним вимогам». (10; 156). «В кінці навчального тижня, четверті, навчального року учням пропонується спеціальне заняття, на якому вони здійснюють рефлексію і самооцінку своєї праці, організовану з урахуванням індивідуальних освітніх програм». (10; 163). Таким чином, досягнення кожного учня оцінюються з ним же: особа вчора, особа сьогодні, особа завтра. Завдяки особистісно-орієнтованому навчанню зростає людина, націлена на розвиток і самореалізацію відповідно до внутрішньої мотивації.

Формуванню внутрішньої мотивації навчальної діяльності молодших школярів в особистісно-орієнтованій парадигмі навчання сприятимуть наступні засоби:

- зосереджене, цікаве викладання вчителем свого предмету;
- відчуття учнем на навчальному занятті своєї компетентності;
- надання хлоп'ятам можливості вільного вибору (вибору цілей, задач, темпу, форм, методів навчання, змісту освіти і т.д.);
- включення новітніх і нетрадиційних форм навчання;
- вживання проблемного навчання, евристичного навчання, технологій організації групової навчальної діяльності молодших школярів, технологій розвиваючого навчання, дослідницьких технологій, інформаційних комп'ютерних технологій, інтерактивних технологій навчання і т.д.
- організації ситуацій успіху в навчальній діяльності; дитина повинна вірити у власні сили.
- створення позитивного мікроклімату в класі, в школі;
- демонстрація досягнень учнів;
- розуміння молодшими школярами значення матеріалу, що вивчається;
- демонстрація можливості практичного вживання знань в буденному житті;
- створення атмосфери співтворчості в навчальній діяльності;
- створення атмосфери пошани і довіри між вчителем і що вчаться;
- облік інтересів, бажань, схильностей, намірів учнів;
- використання в навчальному процесі мультимедійних систем і т.д.

Важливе значення в стимуляції у молодших школярів пізнавального інтересу до навчальної діяльності і формування внутрішньої мотивації мають завдання:

1. Завдання, які вимагають творчого підходу в їх виконанні, завдання на узагальнення знань, їх систематизацію.
2. Завдання, що вимагають умінь порівнювати, аналізувати, зіставляти, експериментувати, досліджувати.
3. Завдання, на виявлення, розкриття суперечностей, завдання-головоломки, завдання парадокси, завдання-загадки, пошукові завдання і т.д.
4. Завдання, які в собі містять приховане питання.
5. Завдання підвищеної складності; завдання, що вимагають нестандартних рішень і т.д.

Вчитель зрештою здатний навчити своїх учнів пред'являти вимоги, перш за все до самим себе, учити їх наполегливості, цілеспрямованості, учити проявляти волю, рішучість, відповідальність.

Нами було проведено педагогічне дослідження молодших школярів. На питання: «Навіщо ви вчитеся? Для чого ви ходите в школу?» першокласники найчастіше відповідали, що вони вже стали великими, дорослими, вони повинні ходити в школу. Вони хочуть одержувати 12 балів, радувати батьків. Їх привертає підвищена увага з боку дорослих до них, дітям придбавають нові портфелі, книги, зошити, ручки, олівці, альбоми і т.д. Батьки поклопоталися про нову шкільну форму. Діти говорили про те, що в будинку з'явився їх навчальний кут, із столом, книжковими полицями і іншим навчальним приладдям. Діти радіють тому, що змінився їх статус. Якщо раніше вони були малюками, які відвідували дитячі сади, то тепер вони стали учнями, тобто «дорослими» людьми. Можна зробити висновок, що першокласників понад усе привертають зовнішні атрибути шкільного життя. Учні 2 класів найчастіше відповідали: «Тато і мама хоче, щоб я вчився, одержував гарні оцінки»; «Я ходжу в школу, тому що я вже дорослий»; «Всі діти, коли стають великими йдуть в школу»; «Я вчуся в школі, щоб одержувати тільки 12 балів»; «Я вчуся в школі, щоб мене хвалили, писали мені в зошиті «Молодець!»; «Бабуся мені сказала, що якщо я не ходитиму в школу, то не стану вчителькою» і т.п.

У 3 і 4 класах відповіді дітей носили наступний характер: «Я вчуся, щоб побудувати собі красивий, великий будинок, коли я виросту. Тато у мене теж будівник»; «Мені подобається ходити в школу. Я одержую тільки 10,11,12 балів. У нас красивий клас. У нас добра вчителька, вона нам розказує цікаві історії»; «Тато мені сказав, що якщо я добре вчитимуся, то влітку ми всі разом поїдемо до Італії»; «Я ходжу в школу, щоб багато знати, мені подобається дізнаватися цікаві речі про птахів, звірах, домашніх тварин, взагалі про природу»; «Я якнайбільше люблю математику, мені подобається вирішувати задачі, особливо, якщо є декілька

ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ОСОБИСТІСНО-ОРІЄНТОВАНІЙ ПАРАДИГМІ НАВЧАННЯ

способів рішення, подобається складати вирази до задачі. Люблю вирішувати рівняння»; «Я хочу стати грамотним, вивчаю правила, правда диктанти не завжди пишу добре. Удома мене лають, якщо одержую погані оцінки»; «Я завжди виконую домашні завдання, мені подобається вивчати вірші. Соромно, якщо тебе викличуть до дошки, а ти нічого не знаєш» і т.п.

Ми бачимо, що мотиви у молодших школярів з часом помінялися. Чим старше стає дитина в початковій школі, тим виразніше виявляються пізнавальні інтереси до конкретних навчальних предметів. Провідним мотивом з часом стає прагнення зайняти гідне місце в класі, бути поважаним серед однокласників. Але найголовнішим внутрішнім мотивом, формованим вчителями початкових класів, а надалі і іншими викладачами школи, повинен стати мотив до постійного прагнення дитини до самовдосконалення, до самоосвіти, прагнення його до розвитку, оскільки навчання не закінчується в стінах школи, а тільки починається, і продовжуватиметься впродовж всього життя людини.

Джерела та література

1. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике. – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496с.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М., 1996.
3. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь. – М.: Изд. центр « Академия », 2001. – 176с.
4. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим- і Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528с.
5. Пехота О.М., Старева А.М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя: Монографія. – Миколаїв: Вид-во « Илион », 2005. – 272с.
6. Пехота О.М., Кіктенко А.З., Любарська О.М. та ін.; За ред. О.М. Пехоти. – Освітні технології : Навч.-метод. Посіб. – К.: А.С.К., 2004. – 256с.
7. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: Кн.1: – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1999 – 576с.
8. Подмазин С.И. Личностно-ориентированное образование: Социально-философское исследование. – Запорожье: Просвіта, 2000. – 250с.
9. Семиченко В.А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии. Модуль «Направленность». – К.: Миллениум, 2004. – 521с.
10. Хуторской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному?: пособие для учителя. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383с.

Бунецький Л.Л.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНИХ ОСНОВ СИСТЕМИ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН ТА ВЛАДИ В ДЕРЖАВАХ ТРАНЗИТНОГО ХАРАКТЕРУ (на прикладі України)

Україна перебуває сьогодні в стадії транзитного переходу від посттоталітарного стану до політичного плюралізму й демократії та від державно-командної до приватновласницької ринкової економіки. Відповідно, теперішній - транзитний /перехідний/ характер вносить істотні корективи в інституційні процеси утворення системи політичних відносин і влади. На перший погляд, створюється враження, що ситуація в цілому змінюється на краще. Але в дійсності вона практично залишається колишньою. Перед Україною як перед державою з відносно низьким рівнем інституційного устрою та політичною системою, стоять практично ті ж проблеми, що й перед багатьма пострадянськими державами. Особливо складним завданням для України в цьому процесі сьогодні є трансформування інституційних основ структури державної влади та політичних відносин. Тут потрібні серйозні радикальні якісні перетворення.

"Досягненнями" розвитку політичних відносин та влади в Україні, їх інституційності є й досі залишаються: концентрація, однаманітність, центризм, некомпетентність, уніфікованість, безвідповідальність особливо «перших лідерів», які не дають підстав їй ні для стійкості, ні для функціональності, ні для продуктивності. Ці обставини виводять сучасний Український соціум із «ладу», інакше кажучи, вводять його в стан дестабілізації та конфронтації, державної влади зокрема. Саме з цієї причини існуюча в Україні система інституційного устрою й відносин у сфері політики і влади перебуває в стані внутрішнього спазму, напруженості, і як наслідок, - конфронтації. У таких випадках, як правило, Україну як соціум неминуче очікують деформації, революції, а саму владу - радикальні політичні перетворення.

Функціональність інститутів політичних відносин і влади втрачається з тієї причини, що учасниками процесів у них є не стільки самі громадяни як суб'єкти політики, скільки окремі їх «гідні» лідери, що саме й веде до формалізації й омертвінню самоуправлінського буття суспільства. У таких умовах, як правило, не спрацьовують реформаційні процеси радикальної властивості, через те що, вони охоплюють лише окремі, а то й зовнішні аспекти процеси функціонування соціуму, залишаючи суттєве поза змінами, тим самим не спонукають до розвитку, а лише компенсують його відсутність і до того ж спричиняють істотні й безповоротні витрати. Результативність таких реформаційних процесів пов'язана: по-перше, із змінами у психоло-